

Nadveren

dens oprindelse, dens indstiftelse og videre udvikling;
og i tilslutning hertil en gennemgang af
de kristne samfunds brug og tolkning af den.

af Pastor em. Arnold Kæseler

Studiekreds over 5 onsdage i oktober-november 2007 på Morsø Kirkehøjskole

Indhold:

Symboler på en romers gravsten

1. Synopsen - sammenligning mellem 3 evangelier i tabelform - side 1
2. Nadveren - side 5
3. Synopsen - side 7
4. Nadverens tilblivelse - side 10
5. Den romerske menigheds tro og gudstjeneste - side 15
6. Tredie lektion - side 16
7. Gregorius-messe og Kristi-Legemsfest - side 18
8. Sjælemessen - side 19
9. Oversigt over den Katolske Kirkes messe i middelalderen - side 22
10. Reformatoriske opfattelser af Nadveren - side. 23

Gravstenen for kvinden Licinia Amias er fra 200-tallet og blev fundet nær Peterskirken i Rom. Stenen viser de tidlige kristne sindbilleder fisk og anker. Disse symboler findes i hundredevis på gravpladser og i katakomber fra den første kristne tid. Alene i katakomben Skt. Priscilla kan man tælle over 70 ankre. På et af Roms alderældste kristne gravsten, i den såkaldte Pavernes krybt, viser et anker, at en kvinde med det postiske navn stjerne - Hesperos - har nået sikker til den sidste havn. Diokletians termer, Rom.

Dette billede med forklarende tekst nedenunder er fra tidsskriftet Sfinx, nr. 1, 2007. - Det er imidlertid en meget kortfattet redegørelse for indholdet i det spændende motiv, og det er min opfattelse, at den på flere måder er mangelfuld. - Vi kan begynde tydningen med stenens indskrift, der hverken er rigtigt eller fuldstændigt læst. Der står på latin:

LICINIA FAMIATI BENE MERENTI VIXIT

På klassisk vis har indskriften ingen adskillelse mellem ordene; det må læseren selv finde ud af.

Det betyder ordret "**Licinia Famiati har levet velfortjent**" - et smukt eftermæle. *Licinia* er kvindens fornavn. *Famiati* er hendes efternavn eller familianavn

Mere interessant er imidlertid dekorationen. Øverst er der en krans af løv med bånd ud til begge sider, flankeret af D og M. Disse to bogstaver dækker over ordet DONUM. Dette ord betyder *gave*, men anvendes ofte prægnant om *den sidste ære, man viser en afdød*.

Det er altså en hæders-krans, velkendt i antiken som *sejerskrans* til hærførere og kejsere eller vinderne i sportskampe, oftest flettet af egeløv. I øvrigt bærer højtstående officerer i militær og politi stadig egeløv på kasketskyggen. -

I 1. korinter-brev kap. 9.25 skriver Paulus:

"Enhver der deltager i idrætskamp, er afholdende i alt; de andre for at få en sejerskrans, der visner; vi for at få en sejerskrans, der aldrig visner".

Billedet med sejerskrans er også brugt i Apokalypsen 4.4 og 14.14. - Under denne dekoration er der en indskrift med gæske bogstaver; omskrevet til latinske står der:

IKTYS ZONTON. *Iktys* læste de første kristne som et hemmeligt epigram for *Jesus Kristus Guds Søn Frelser*.

Zonton er ejefald i flertal af tillagsordet *zoé*, der betyder levende. Her er det anvendt navneordsagtigt, dvs *de levendes*. På græsk er der to ord for **liv** og **levende**, nemlig *zoe*, som vi kender fra Zoologi, og *bios*, som vi anvender i ordet Biologi. De kan synes at udtrykke det samme, men der er alligevel forskel. Biologi er læren om, hvordan levende væseners organer fungerer; zoologi er læren om, hvordan de levende bruger dette liv, kort sagt deres eksistens.

Under denne indskrift er der to modsat-stillede fisk mellem et *anker*. Således forstår billedtekstens forfatter det. Det er også muligt. I brevet til Hebræerne, 6.19, tales der om det håb, som er et sjælens anker. - Men det kunne også være en fiskekrog. Et anker hedder på græsk *angkyra*, på latin *ancora*. Disse ord betyder tillige en *krog*, og dermed også en fiskekrog. Og i de gamle germanske sprog *angler* man, når man fisker, og det er ordet *angkyra*, der ligger gemt i *angle*. Så fiskene og dobbeltkrogen kunne godt tænkes at henvise til det "menneske-fiskeri", som

Simon blev sat i gang med af Jesus selv (Luk. 5.1-11). - Jesus bespiste 5000 med fem brød og to fisk (Mk. 5.32-44 og parall.). - Vi må heller ikke forbigå, at Lukas ender sit evangelium med beretning om, at den opstandne spiste stegt fisk sammen med apostlene (Lk. 24.42) og ved denne handling overbeviste dem om sin opstandelse. - Det er ikke utænkeligt, at fiskespisning oprindeligt var en del af nadvermåltidet. - Til yderligere belysning af dette emne kan man sammenligne med den ejendommelige tekst i Johannes evg. kap 21. 1 - 14. - Endelig skal det erindres, at stenen er fra en tid, hvor de kristne blev udsat for forfølgelser fra øvrighedens side; derfor vel dens gådefulde karakter.

Arnold Kæseler, oktober 2007.

N.B. I det græske ord Iktys er C fejl for E

Sammenligning mellem afsnit i de tre første evangelier (kaldet Synopsen)

	Markus	Mattæus	Lukas
Forhistorien	----		1. og 2.
Johannes Døber	----	1, 1-6	3, 1-6
prædiker omvendelse	----		7-9
for forskellige grupper	----		10-14
bebuder Jesus	----	7-8	15-18
døber Jesus	----	9-11	21-22
Jesu stamtavle	----		23-38
Jesus fristes i ørkenen	----	12-13	4, 1-2
med tre fristelser	----		2-13
lærer i Galilæa	----	14-15	14-15
i Nazareth	----	kap 6	16-30+
kalder fire disciple	----	16-20	(jvf. 5, 1-11)
Jesus i Kapernaum	----	18-28	31-37
helbreder Peters svigermor	----	29-31	38-39
helbreder mange	----	32-34	40-41
unddrager sig	----	35-38	42-43
vandrer omkring	----	39	44
Peters fiskedræt	----		5, 1-11
Bjergprædiken	----		kap 6
Jesus helbreder en spedalsk	----	40-45	12-16
og han helbreder en officers tjener	----		kap 7
Peters svigermor	----	ovenfor	ovenfor
helbreder mange	----	ovenfor	ovenfor
Om efterfølgelse	----		kap 9
Jesus stiller stormen	----		kap 8
De besatte i Gerasenernes land	----	kap 5	kap 8
Jesus helbreder en lam	----	2, 1-12	17-26
kalder Levi (Mattæus)	----	13-17	27-32
Spørgsmålet om faste	----	18-22	33-39
Jairus' datter	----	kap 5	kap 8
Jesus helbreder to blinde	----		
og en stum	----		
Høsten er stor	----		kap 10
Jesus udsender disciple	----	kap 6	kap 9
De tolv	----	kap 3	
Udsendelsestale	----	kap 6	kap 9 og 10,1
Johannes Døbers spørgsmål	----		kap 7
Jesus taler om Johannes	----		kap 7
Ve-råb	----		kap 10
Jesus priser sin Fader	----		kap 10
Disciplene plukker aks	----	2, 23-24	6, 1-5
Jesus helbreder på sabbaten,	----	3, 1-6	6-11
helbreder mange	----	7-12	17-19
kalder de 12 disciple	----	13-19	(12-16 !)
Slette-prædiken	----		20-49
Jesus helbreder en officers tjener,	----		7, 1-10
opvækker enkens søn i Nain----	----		11-17
Johannes Døbers spørgsmål	----		18-23
Jesus taler om Johannes	----		24-35
Jesus salves	----	kap 14	36-50+
Tjenende kvinder	----		8, 1-3
Svar på anklager	----	20-30	kap 11
Krav om tegn (Jonas-tegnet!)	----		kap 11
Den urene ånd	----		kap 11
Jesu slægtninge	----	31-35	kap 8

Ligenelser:

"Sædemanden"	----	4, 1-9	13, 1-9	8, 4-8
Hvorfor lignelser	----	10-12	10-15	9-10
"salige er jeres øjne og øren"	----		14-17	kap 10
Tydning af "Sædemanden"	----	13-20	18-23	11-15
Lignelsesord	----	21-25	kap 5	16-18
"Sæden der vokser af sig selv"	----	26-29		
"Ugræsset blandt hveden"	----		24-30	
"Sennepskornet"	----	30-32	21-32	kap 13
"Surdejen"	----		33	kap 13
Intet uden i lignelser	----	33-34	34-35	
tydning af "Ugræsset blandt hveden"	----		36-43	
Skatten, perlen og voddet	----		44-50	
En ret skriftlærd	----		51-52	
Jesu slægtninge	----	kap 3	kap 12	8, 19-21
Jesus stiller stormen	----	35-41	kap 8	22-25
helbreder en besat	----	5, 1-20	kap 8	26-39
opvækker Jairus' datter og helbreder en blodsottig kvinde	----	21-43	kap 9	40-56
Jesus i Nazareth	----	6, 1-6	13, 53-58	kap 4
udsender de tolv disciple	----	6-13	kap 10	9, 1-6
Herodes Antipas om Jesus	----	14-16	14, 1-2	7-9
Johannes Døbers død	----	17-29	3-12	
Disciplene vender tilbage	----	30-31		10
Jesus bispiser 5000	----	32-44	13-21	11-17
Jesus går på vandet	----	45-52+	22-33+	
vender tilbage til den anden bred og helbreder mange	----	53-56	34-36	
Om rent og urent	----	7, 1-23+	15, 1-20	
Den kanaanæiske kvinde	----	24-30	21-28	
Jesus helbreder en døvstum----	----	31-37+	(29-31)	
bspiser 4000	----	8, 1-10	32-39	
Krav om tegn fra himlen	----	11-13	16, 1-4 (Jonas)	kap 11 og 12
Farisæernes surdej	----	14-21	5-12	
Den blinde ved Betsaida	----	22-26		
Peters bekendelse	----	27-30	13-20	18-20
1. lidelses-forudsigelse	----	31-33	21-23	21-22
Efterfølgelse	----	34-9,1	24-28	23-27
Forklarelsen på bjerget	----	9, 2-8	17, 1-8	28-36
Samtale på nedvejen	----	9-13	9-13	
Den besatte dreng	----	14-29+	14-21	37-43
2. lidelses-forudsigelse	----	30-32	22-23	43-45
Tempelskatten	----		24-27	
Hvem er den største	----	33-37	18, 1-5	46-48
Falsk nidkærhed	----	38-41		49-50
Om forførelse	----	42-48	6-9	kap 17
Salt, der bliver saltløst	----	49-50	kap 5	kap 14
"Det tabte får"	----		10-14	kap 15
Broderlig formaning	----		15-22	kap 17
"Den ubarmhjertige medtjener"	----		23-35	
<i>Lukas' rejseberetning</i>				9, 51 - 18, 14
Jesus vandrer mod Jerusalem	----	10, 1	19, 1-2	(9, 51)
Om skilsmisse	----	2-12	3-12+	
Jesus velsigner børn	----	13-16	13-15	18, 15-17
Den rige, unge mand	----	17-31	16-30	18-30
"Arbejderne i vingården"	----		20, 1-16	
3. lidelses-forudsigelse	----	32-34	17-19	31-34
Zebedæussønnernes bøn om storhed	----	35-40	20-23	

Den sande storhed	----	41-45	24-29	kap 22
Bartimæus (Mattæus: To blinde)	----	46-52	29-34	35-43
Zakæus	----			19, 1-10
"De betroede pund"	----		kap 25	(11-27)
Indtoget i Jerusalem	----	11, 1-10	21, 1-9	28-38
Profeti om Jerusalem	----			39-44
Jesus i templet	----	11	10-12+	45
Jesus renser templet	----	nedenfor	12-17+	45-46
Jesus i Betania	----	11	17	
Forbandelsen af figentræet	----	12-14	18-19	
Jesus renser templet	----	15-17	ovenfor	ovenfor
Rådslagning om Jesus	----	18		47-48
Figentræet visner	----	19-24	20-22	
Tilgivelsens nødvendighed	----	25-26	se kap 6,14	
Spørgsmålet om fuldmagt	----	27-33	23-27	20, 1-8
"De to sønner"	----		28-32	
"De onde vingårdsmænd"	----	12, 1-12	33-46	9-19
"Kongesønnens bryllup"	----		22, 1-14	
(Lukas:"Det store gæstebud")	----			kap 14
Om at give kejseren skat	----	13-17	15-22	20-26
Om opstandelsen	----	18-27	23-33	27-40
Det største bud i Loven	----	28-34+	34-40	kap 10
Messias - er han Davids søn?	----	35-37	41-46	41-44
Tale mod farisæerne	----	37-40	23, 1-36+	45-47
Jesus forkynder dom over Jerusalem	----		37-39	kap 13
taler om enkens skærv	----	41-44		21, 1-4
forkynder Templets ødelæggelse	----	13, 1-2	24, 1-2	5-6
De sidste tider	----	3-37	3-51+	7-36
Jesus hver dag i Templet	----			37-38
"De ti jomfruer"	----		25, 1-13	
"De betroede talenter"	----		14-30	kap 19
Dommen ved Menneskesønnen	----		31-46	
Lidelseshistorien:				
Anslag mod Jesus	----	14, 1-2	26, 1-5+	22, 1-2
Jesus salves	----	3-9	6-13	kap 7
han forrådes	----	10-11	14-16	3-6
lader påskelammet forberede	----	12-16	17-19	7-13
han udpeger forræderen	----	17-21	20-25	nedenfor
Jesus indstifter nadveren	----	22-25	26-29	14-20+
udpeger forræderen	----	ovenfor	ovenfor	21-23
Hvem er den største?	----	kap 10	kap 18	24-27
Løn for udholdenhed	----		kap 19,28	28-30
Jesus advarer Peter	----	nedenfor	nedenfor	31-34
De to sværd	----			35-38
På vej til Oliebjerget	----	26	30	39
Jesus advarer Peter	----	27-31	31-35	ovenfor
Jesus i Getsemane	----	32-42	36-46	40-46
Jesus pågribes	----	43-52+	47-56+	47-53
Jesus for synedriet,	----	53-63	57-65	54
dømmes og forhånes	----	64-65	66-68	nedenfor
fornægtes af Peter	----	66-72	69-75	55-62
hånes	----	ovenfor	ovenfor	63-65
forhøres af synedriet	----	ovenfor	ovenfor	66-71
føres til Pilatus	----	15, 1	27, 1-2	23, 1
Judas´ død	----		3-10	
Forhør for Pilatus	----	2-5	11-14	2-5
og for Herodes	----			6-12
tilbage til Pilatus	----			13-16
Barabas løslades	----	6-11	15-21	17-19
Jesus dømmes	----	12-15	22-26	20-25

han tornekrones	----	16-20	27-31	
føres til Golgata	----	21	32	26-32+
korsfæstes,	----	22-32	33-44	33-43+
Jesus dør,	----	33-41	45-56+	44-49
begraves	----	42-47	57-61	50-56
Gravvagten	----		62-66	
Den tomme grav	----	16, 1-8	28, 1-10+	24, 1-12
Gravvagten bestikkes	----		11-15	
Missionsbefaling	----		16-20	
Vandringen til Emmaus	----			13-35
Jesus viser sig for disciplene	----			36-49
Himmelfart	----			50-53
(Tillæg til Markus evangeliet)	----	9-20		
<i>Lignelser, som er</i>				
<i>særstof i Lukas' rejseberetning:</i>				
Den barmhjertige samaritan	-		-	10, 25
Den rige bonde	-		-	12, 13
Den store nadver	-		-	14, 15
Det genfundne får	-		-	15, 1
Den fortabte søn	-		-	15, 11
Den kloge godsforvalter	-		-	16, 1
Den rige mand og Lazarus	-		-	16, 19
Farisæeren og tolderen	-		-	18, 9
(De betroede talenter, delvis parallel med Mat. 25.14)	-		-	19, 11

Nadveren

dens oprindelse, dens indstiftelse og videre udvikling; og i tilslutning hertil en gennemgang af de kristne samfunds brug og tolkning af den.

Egentlig har vi vel den opfattelse, at nadveren er til, fordi der er fortalt om den i evangelierne. Men tænker man nærmere over det, går det op for én, at det selvfølgelig er omvendt: Nadveren er omtalt i evangelieskrifterne, fordi den praktiseredes i de kristne menigheder, da de blev nedskrevet.

Denne nedskrivning af nadverindstiftelsen, som vi kalder det, kender vi fra de tre evangelier: Mattæus, Markus og Lukas. Desuden er der i Johannes-evangeliet kap. 6 en lang udredning om brødet, som kommer ned fra himmelen, der helt tydeligt skal opfattes som Johannes' indirekte beretning om nadverens tilblivelse og betydning. - Men da det ligger så langt fra de andre kilders form, og desuden må opfattes som en langt senere tids fortolkning, vil vi se bort fra den her.

Hovedlinjer i de tre første evangelier

Nu er vi så vant til i vort Ny Testamente, at se de fire evangelier samlet, men i det første slægtled efter Jesu død har forholdene selvfølgelig været mere tilfældige. Man formoder, at der hurtigt har dannet sig samlinger af beretninger om Jesu liv og virksomhed, hans helbredelser og hans lære i form af lignelser. En del af disse beretninger er omkring år 70 blevet samlet; ordnet således, at det giver en fremad-drivende fremstilling af Jesu liv, fra han bliver døbt af Johannes i Jordan-floden og til hans korsfæstelse og opstandelse.

Den første os bekendte samling af den art har fra gammel tid båret navnet "evangeliet efter Markus". Der kan godt have været andre samlinger, men denne samling fik overordentlig stor betydning, fordi den blev brugt som forlæg til de to andre evangelier; det efter Mattæus og det efter Lukas. Desuden er det klart, at også Johannes evangeliet har Markus-evangeliet som forlæg.

Det forholder sig nu sådan, at hele Markus-evangeliet er indarbejdet i Mattæus og Lukas. Det betyder vel, at da disse sidstnævnte kom til, var det umuligt at komme udenom Markus' samling af beretninger. Mattæus og Lukas har så noget stof, de er fælles om; desuden føjer de hver for sig noget til, som er særstof; f. eks.

fødselsfortællingerne, der dog er vidt forskellige. -

Lukas har som indledning tillige en dedikation til den "højædle Teofilus", svarende til indledningen i Apostlenes Gerninger: Disse to skrifter skulle således være redigeret af samme forfatter.

Men der var adskillige beretninger om Jesus i omløb, således som Lukas antyder det i den omtalte indledning.

De enkelte evangeliers vigtigste særpræg er i korthed følgende:

Evangeliet efter Markus

indledes med en slags proklamation:

"Dette er begyndelsen til evangeliet om Jesus Kristus, Guds søn."

- Derefter en kort indledning om Johannes Døber og Jesu dåb, efter hvilken Jesus *selv* ser ånden dale ned over sig.

Derefter en hurtig overgang til fortællestof: kaldelse af de fire første disciple, prædiken og helbredelser i synagogen i Kapernaum, samt i Simons og Andreas' hus, så Flere helbredelser og yderligere fortællestof.

- Kun få lignelser. Lignelseskapitlet 4. 1 - 34: De fire slags sædejord, Sæden der vokser af sig selv og "Sennepsfrøet"; samt i 12. 1 - 12: De utro vingårdsmænd.

I kap. 10. 46 - 52, umiddelbart før lidelseshistorien begynder, følger den sidste helbredelsesberetning: Den blinde ved Jerico. - Derefter berettes om indtoget i Jerusalem.

I kap. 13 forudsigelse og beskrivelse af de sidste tider ved Kristi komme

- I modsætning til Mattæus bruger Markus, ligesom Lukas, udtrykket *Guds rige*.

Derpå følger lidelseshistorien, der formodentlig har sluttet Markus-evangeliet og endt med beretningen i kap. 16 om englebudskabet til de tre kvinder med forklaringen til den tomme grav.

Markus-evang. begynder med en slags hensigts-erklæring: Dette er begyndelsen til evangeliet om Guds Søn, og har mod slutningen, da Jesus udånder på korset, den romerske officers udbrud: "Sandelig den mand var Guds Søn".

Evangeliet efter Mattæus.

Begynder med et slægtsregister: Jesus er en Davids-søn og en Abrahams søn.

Derefter berettes om De vise Mænd og Stjernen, Jesu fødsel og barndom.

Johannes Døbers prædiken og Jesu dåb. Evangeliet har en særpræget form, idet det er komponeret i 5 afsnit, hvert bestående af først en beretning og derefter en tale. De 5 taler er: Bjergprædikenen, kap. 5 - 7

Udsendelsestalen, kap. 10

Lignelsestalen, kap. 13

Forholdet mellem brødrene, kap. 18

Apokalypsen, kap. 24 - 25.

Imellem afslutning og indledning på disse afsnit er der et enslydende overgangsled: "og det skete".

Evangeliet er muligvis redigeret i jødekristne kredse; det forklarer de mange henvisninger til G.T., men trods flere grove udtalelser om ikke-jøder (jvf. 7.6, 10.5, 15.24), der må anses for at tilhøre traditionsstoffet, så er evangeliets grundholdning universalistisk: apostlene skal gå ud i alverden og gøre alle folkeslag til Hans disciple, - men de skal lære at holde alle hans befalinger!

Altså: evangeliet er også en ny "lov".

Evangeliet efter Lukas

Lukas evangeliet er ifølge indledningern til Apostlenes Gerninger (Apg. 1.1 f.) første del i en historisk fremstilling af Jesu liv og lære "indtil den dag, da han blev optaget til himmelen", forelagt for en mand ved navn Teofilus.

I store træk har Lukas i forhold til Markus tekststudielser, som ligner Mattæus'.

Lukas har dog som begyndelse på evangeliet en beretning om Johannes Døbers fødsel. Derefter en i forhold til Mattæus udførligere fortælling om Jesu fødsel og barndom. Ligesom hos Mattæus fremlægges en stamtavle over Jesu slægt, dog i en noget anderledes udformning.

Vigtige forskelle er følgende:

Jesu første offentlige fremtræden finder sted i Nazarets synagoge (4.16). Efter dette følger et længere afsnit om hans virksomhed i Galilæa.

Derefter indskydes fra 9.51 en lang beretning om Jesu rejse mod Jesrusalem, indeholdende flere af de mest kendte lignelser.

Den barmhjertige samaritan 12.13

Den store nadver 14.15

Det genfundne får 15.1

Den fortabte søn 15.11

Den kloge godsforvalter 16.1

Den rige mand og Lazarus 16.19

Farisæeren og tolderen 18.9

De betroede talenter 19.11;

(delvis parallel til Mat. 25.14)

Ejendommeligt for Lukas evangeliet er den interesse, som Jesus viser samaritanerne (Den barmhjertige samaritan, og Den taknemmelige samaritan 17.11).

Også Jesu hensyn til fattige og udstødte bliver mere betonet i Lukas evangeliet, ligeledes bliver også kvinderne fremhævet: Elisabeth og Maria, Marta og Maria, og det bliver nævnt, at en del kvinder fulgte Jesus og disciplene (8. 1 - 3) og "gik dem til hånde".

Lukas slutter med særstoffet: "Vandringen til Emmaus", "Åbenbaringen for disciplene", og "Himmelfarten".

Synopsen

Første gang de tre evangelier, Mattæus, Markus og Lukas blev opstillet sammen, så de umiddelbart kunne sammenlignes var i året 1774, ved en tysk forsker, J. J. Griesbach.

Det er selvfølgelig et uvurderligt hjælpemiddel, når man skal læse teologi, men det er heller ikke uden interesse for dem, som i almindelighed er interesseret i de nytestamentlige skrifter.

- Nu skal vi jo egentlig ikke studere synopsen, vort emne er nadverens oprindelse, dens indstiftelse, som vi erindres om, hver gang vi deltager i en højmesse med ordene: Vor Herre, Jesus Kristus, i den nat da han blev forrådt . . . , og så den brug, vi gør af den, og dertil er det gavnligt, at vi lige gør en vending omkring de tre evangelier.

Flere har måske undret sig over min formulering: oprindelse og indstiftelse. - Det kunne synes at være det samme, men jeg mener nu, vi må skelne mellem de to begreber, og det kan vi blandt andet bruge synopsen til.

Jeg går ud fra, at vi alle i den aldersklasse, som er repræsenteret her, har haft mange timer med det gode emne: Bibelhistorie. Så vi kender sikkert - i store træk - de fleste af de begivenheder, der omtales i evangelierne, vi har derimod nok ikke rigtig styr på, i hvilket evangelium de fortælles.

For at afhjælpe den usikkerhed, har jeg udarbejdet en oversigt, der nævner alle emner i Markus-, Mattæus- og Lukas- evangelier og klargør udeladelser og tilføjelser, samt omgrupperinger.

Fra venstre først Markus, derefter Mattæus og Lukas. - Yderst i hver kolonne står kapitelangivelsen, inderst versudstrækningen. - Vi kan se på den første indførelse i Markus evangeliet; det er indledningen om Johannes Døber, kap. 1 og vers 1 til 6. I Lukas er det ligeledes kap. 3 og vers 1 til 6.

- Markus har ikke de elskede forhistorier om Jesu fødsel og barndom.

Hvor der er uoverensstemmelser i beretningernes rækkefølge er det angivet, ved at kapitlet, hvor det findes, er noteret. - Som eksempel kan vi se en halv snes linier nede på siden, hvor der står "lærer i Galilæa"; det er med i alle tre evangelier, men næste linie, hvor det omtales, at han "lærer i Nazareth" - det er flyttet ud af rækkefølgen i Markus og Mattæus og findes på dette sted kun i Lukas, der har en lang beretning om dette. Der står endvidere et plus-tegn ved Lukas-stedet, hvilket betyder, at Lukas her har en længere beretning end de to andre.

Hvis man nu har et NT liggende for hånden og mit skema liggende foran sig, så kan man få meget ud af, at foretage et studie i synopsen.

- Vi er så vant til at kunne se samlingen af nytestamentlige skrifter, når vi har lyst til det; men i de første tre slægtled har man i hvert fald ikke kendt en sådan samling. Og de første kristne menigheder har formodentlig kun kendt *evangeliet* under een enkelt form.

De tre synoptiske evangelier er formodentlig forskellige geografiske områders overlevering om Jesu liv, ord og handlinger; - og der var flere end vore fire kendte evangelier i omløb. For nylig har vi hørt meget om et Judas-evangelium, - der er også et Tomas-evangelium, og delvis er endvidere et Peters-evangelium og Hebræer-evangelium bevaret.

Hen imod slutningen af eet-hundred tallet begynder man fra kirkens ledelse at blive opmærksom på problemet med de mange skrifter, og der opstår en bestræbelse på at reducere mængden af skrifter.

En tidlig redegørelse for en sådan anerkendt skriftsamling findes i et manuskript fra omkring år 200, kaldet *Muratoris kanon*, efter bibliotekaren, som fandt det.

Muratoris, der levede fra 1672 til 1750 var bibliotekar ved hertugen af Modenas store bibliotek og udgav adskillige samlinger af bibliotekets tekster fra oldtid og middelalder. Et af dem er den berømte, anonyme tekst, der bærer hans navn, med redegørelse for de skrifter, som mod slutningen af andet århundrede anerkendtes i den *almindelige menighed*, - *in ecclesiae catholice*, som det hedder.

Iøvrigt dem samme formel, som bruges i Trosbekendelsens tredje led, *Den hellige almindelige kirke*.

Muratoris kanon er ikke fuldstændig; begyndelsen mangler, men det fremgår klart, at man anerkender vore fire evangelieskrifter, og Acta (Apostlenes gerninger), de 13 breve af Paulus, samt 1. Petersbrev og 1. Johannesbrev.

Så har man også i *Den Almindelige Judas* ' brev og to af Johannes. Desuden en Åbenbaring (apocalypse) af Johannes og en af Peter, men den sidste er der nogle, som ikke vil have læst i menigheden.

Så omkring år 200 har man altså begrænset mængden af anerkendte skrifter til den samling, vi er fortrolige med.

(Det vil måske være passende, at vi her lige er opmærksomme på, at de skrifter, som ikke bliver anerkendt, alle indeholder som forudsætning troen på en Gnåsis, en åndelig viden, et åndeligt lys, som mennesket må have opnået for at kunne se og kende sandheden. - Vi kalder derfor alle disse skrifter for *gnostiske*)

På et eller andet tidligt tidspunkt har evangelierne fået navne: de kaldes evangeliet efter Markus, evangeliet efter Mattæus, evangeliet efter Lukas. Udtrykket understreger, at man fuldt ud var klar over, at der var tale om noget, som ikke var disse forfatteres eget værk, men en tradition, de var sat til at viderebringe.

Af de tre evangelier har Markus absolut en særstilling, ikke fordi det er bedre end de andre, men fordi det synes klart, at Mattæus og Lukas har kendt Markus evangeliet og har syntes, at det var ikke til at komme udenom.

De skrev det tilsyneladende ligefrem af; hele Markus evangeliet er indeholdt i de to andre, næsten ordret gengivet. Mattæus og Lukas laver undertiden om på rækkefølgen i Markus, men intet er udeladt.

Og fra lidelseshistorien i Markus 14 følger de nøje hans skema.

Hvem er så denne Markus, der har betydet så meget for overleveringen om Jesus? -

Ifølge en meget gammel tradition skal det være den Johannes Markus, som er nævnt i Apg. Kap 12. 12 og 25. Han var søn af en Maria, der havde et hus i Jerusalem, hvor de kristne samledes. Det var her Peter, da han ved et under slap ud af fængselet søgte tilflugt. Men Markus var åbenbart ikke hjemme. Ifølge vers 25 synes han at have opholdt sig i Antiokia. Han var i slægt med, måske en fætter til Barnabas, der af menigheden i Jerusalem, var blevet sendt til Antiokia, for et bringe klarhed over, hvad der egentlig foregik i denne by. Det var rygtedes, at mange hedninger var kommet til tro på kristendommen der. Og det var under dette ophold, at Barnabas opsøgte Paulus i Tarsos, hvortil han var flygtet fra Jerusalem, og tog ham med til Antiokia, og da de rejste tilbage til Jerusalem tog de Johannes Markus med sig.

I 12.25 fortælles, at Paulus og Barnabas, da de havde udrettet, hvad de skulle i Jerusalem, vendte tilbage til Antiokia, og at de tog Johannes Markus med sig.

Ifølge kap. 13 sendte menigheden i Antiokia, efter en åbenbaring fra helligånden, Paulus og Barnabas ud for at forkynde evangeliet i Lilleasien, og det nævnes kort i vers 5, at de havde Markus med som hjælper.

I vers 13 berettes, at Johannes Markus skiltes fra dem, da de kom til byen Perge i Pamfylie, - der nævnes ingen grund til det - og han rejste så tilbage til Jerusalem.

Da Paulus og Barnabas nogen tid senere efter et ophold i Antiokia lagde planer om at aflægge besøg i de menigheder, de havde dannet på den første rejse, - det står i 15.37 følgende - ville Barnabas også have Markus med, men det modsatte Paulus sig og det blev der så, som det udtrykkes, *en bitter strid om*, og Barnabas og Markus sejlede i stedet til Cypern, mens Paulus tog Silas med sig på den anden rejse.

Det vil sige, at Johannes Markus er en af de personer - uden for apostelkredsen, der nævnes oftest i Ny Testamente.

Endvidere er der i biskop Eusebs kirkehistorie, skrevet kort tid efter at kristendommen var blevet begunstiget religion i romerriget, omk. 325, flere interessante beretninger om denne Markus.

Euseb var biskop i Kæsarea ved Havet i Palæstina; han var kejser Constantian den Stores personlige ven, og havde adgang til righoldige arkiver.

I denne kirkehistorie, som er bevaret i sin helhed, fortæller Euseb om en biskop Papias af Hierapolis, der levede omkring år 140, at han havde skrevet 5 bøger, som benævntes "Udlægning af Herrens ord".

Om det skriver Euseb:

" Papias giver i sit værk andre beretninger om Herrens ord, som han har fra Aristion og endvidere overleveringer af presbyteren Johannes:

Dette plejede presbyteren også at sige: Markus, der var Peters tolk, skrev omhyggeligt ned, men ikke i orden, alt det, han huskede af Herrens ord og gerninger, for han havde ikke hørt Herren eller været een af hans efterfølgere, men senere som sagt en af Peters.

Peter plejede at tilpasse sin belæring efter lejligheden uden at lave en systematisk gengivelse af Herrens ord, så Markus gjorde ret i at skrive nogle emner ned, just som han huskede dem. For han havde alene det til hensigt ikke at udelade noget af det, han havde hørt eller gengive det i forkert form."

Denne Markus, der altså er nævnt så hyppigt i oldkristen litteratur, har utvivlsomt noget at gøre med evangeliet af samme navn. Uden at være medlem af apostelkredsen har dog været en betydningsfuld skikkelse i den kristne menighed. Hans mor var jøde, men familienavnet Markus tyder på, at hans far til en vis grad har været romer eller romersk borger. Markus har utvivlsomt kunnet tale aramæisk, og han har helt sikkert kunnet tale græsk, måske også latin.

Euseb nævner i sin historie, 3. bog kap. 15, at menigheden i Rom var så oplivet over Peters prædiken, at de tryglede Markus om at skrive ned, hvad han, Peter, lærte, og endvidere, at apostlen blev så begejstret over Markus' gengivelse, at han autoriserede teksten til oplæsning i Roms menigheder.

Det er tvivlsomt at det er gået til på denne måde, men det er i hvert fald den senere, romerske menigheds forklaring på deres evangeliums ægthed og måske endda fortrin. - Vi ved ikke helt, hvordan de har følt det.

Nadverens tilblivelse.

I tilslutning til gennemgangen af symbolerne på gravstenen for Amiatis og især fremstillingen af fiskene bør vi overveje den symbolik, som lå i fisken. I en af Ravennas kirker (fra 500-tallet) er der en mosaik, som fremstiller nadverens indstiftelse med en fisk på bordet!

Nævnt er allerede fiskene i bespisningen af de 5000 og Lukas evangeliets slutning, men hertil kommer, som et tidsmæssigt senere træk, det 21. kapitel i Johannes evangeliet, der er en meget mærkelig tekst.

- Evangeliet synes at være afsluttet med kap. 20, der lyder således:

Endnu mange andre tegn, som ikke er nedskrevet i denne bog, gjorde Jesus for øjnene af sine disciple. Men disse er nedskrevet, for at I skal tro, at Jesus er Kristus, Guds søn, og for at I, når I tror, skal have livet i hans navn.

Men nu føjes der i det følgende kapitel en tildragelse mere til. Kapitlets første del (21. 1 - 14) lyder således:

Siden åbenbarede Jesus sig igen for disciplene ved Tiberias søen, og han åbenbarede sig på denne måde: Simon Peter og Tomas også kaldet Didymus og Natanael fra Kanaa i Galilæa og Zebedæussønnerne og to andre af hans disciple var sammen dér. Simon Peter siger så til ham: "Jeg tager ud at fiske". De siger til ham: "Vi tager med dig". De gik da ud og steg op i båden. Men den nat fangede de ikke noget. Da det nu blev daggry, stod Jesus ved bredden; dog vidste disciplene ikke, at det var Jesus.

Jesus siger til dem: "Mon I har noget at spise, børn? De svarede ham: "Nej." - Han sagde til dem: "Kast garnet ud på højre side af båden, så skal I få!"

Da kastede de det ud, og nu kunne de ikke længere hale garnet ind, så mange fisk var der.

Den disciple, Jesus elskede, siger så til Peter: "Det er Herren."

Da Simon Peter nu hørte, at det var Herren, tog han sin fiskerkjortel over sig og kastede sig i søen. De andre disciple kom med båden, thi de var ikke langt fra land, kun omtrent to hundrede alen, og de slæbte garnet med fiskene efter sig. Da de nu kom i land, ser de dér en kulild og fisk liggende derpå, og brød. Jesus siger til dem: "Kom med nogle af de fisk, som I lige har fanget."

Simon Peter gik om bord og trak garnet på land, og det var fuldt af store fisk, et hundrede og tre og halvtreds i alt, og skønt der var så mange, gik garnet dog ikke i stykker. Jesus siger til dem: "Kom herhen og hold måltid!" Men ingen af disciplene vovede at spørge ham: "Hvem er du?" De vidste jo, at det var Herren.

Så går Jesus hen og tager brødet og giver dem det, ligeledes også fiskene. Dette var allerede tredje gang, Jesus åbenbarede sig for sine disciple, efter at han var stået op fra de døde.

Beretningen i denne tekst har relationer til Peters fiskedræt i Lukas (5. 1-11) og Lukas evangeliets slutnings-kapitel om måltidet med de to disciple i Emmaus og hans åbenbaring for alle disciplene i Jerusalem; beretninger, som understreger, at disciplene genkender ham, når han spiser sammen med dem, og at dette måltidsfællesskab i dem skaber troen på hans opstandelse.

At det i disse beretninger drejer sig om brød og fisk, er selvfølgelig ikke en tilfældighed. Det må hænge sammen med en meget gammel og central overlevering.

Vi ved, at man i tidlig middelalder spiste fisk om påsken, og en alterbog (pontificale), som er bevaret fra Breslau ærkebispes-dømme, indeholder en særlig bøn om velsignelse af fisken til påskefesten.

I Augustins fortolkning af ovenstående episode ved Genezaret sø er "Den stegte fisk et billede på Jesus i hans Lidelser" (piscis assus, Christus est passus).

Skrift og tradition krydser her hinanden, og vi kender ingen anden sammenhæng end den, vi kan ane i overleveringen.

Hvis man vil forsøge at forstå nadverens baggrund, nå vi søge elementer i dens oprindelse, og vi kommer da ikke udenom evangeliernes talrige beretninger om måltider.

I billede er måltider omtalt i lignelsen om Kongesønnens bryllup (Mat. 22.1), De ti jomfruer (Mat. 25.1), De betroede talenter (Mat. 25.14) og i Det store festmåltid (Luk. 14.15); ligeledes i lignelsen om Den fortabte søn (Luk. 15.11), og tidligt i sit evangelium, i kapitel 2, beretter Markus om, at Jesus spiste sammen med - som modstanderne udtrykker det - "med toldere og syndere". Det var da Jesus *lod et ord falde* til tolderen Levi, som han ikke kunne stå imod. Jesus siger blot, da han gik forbi: "Følg mig!"

Når man hører om denne begivenhed ved toldboden, fortalt i evangeliets begyndelse, og derefter senere i kapitel 4 læser om "Sædemanden" forstår man, at Markus har formet sin beretning om Jesu forkyndelse med megen omtanke.

Sædemanden er et helt utroligt billede på det, som Jesus mener, at Gud har fór med mennesker og måden, han vil gennemføre det på. At møde Jesus, at høre ham, at tage imod det, er som at blive til spirer på Guds ager. Al bekymrethed fejes til side.

Og Markus føjer til den lille lignelse om kornet, der vokser af sig selv. - Den har de andre evangelister ikke vovet at tage med. I den senere *tydning* af Sædemanden er det da også blevet til, at sæden sandelig ikke bliver til noget *alle* steder på marken; og tydningen fortaber sig så i eksempler på, at der er nok, der kan forhindre væksten. - Vi kan måske her høre en senere, velmenende, bekymret prædikant med dårlige erfaringer.

Men lignelsen i sig selv forholder sig til **helheden** og siger fortrøstningsfuldt, at bonden, når høsten er inde, kan se hen over sin ager og - hvad ser han - en kornmark!

Det er i det lys, vi skal forstå Jesu vilje til fællesskab. Denne vilje beskrives i billeder af spisning og fester. Og det er billeder, der stadig har deres kraft og pointe. Hvem er ikke glad for en invitation til sammenkomst hos mennesker, man sætter pris på!

Og hvem kender ikke skuffelsen over ikke at skulle med til fest, hvor man ellers troede, man - som vi siger - var selvskreven til at være med.

Der er i det gode samvær en skabende kraft, som det er svært at definere, og vi aner godt nok, hvad disse billeder på sammenkomster vil sige, og hvad de vil os.

At denne tradition fra apostlene har været uudslettelig forstår man helt klart ud fra den omhu, der er blevet udvist i overleveringen af den. Radikaliteten har man vejet lidt tilbage for og føjet begrænsninger til; men slukket er den ikke blevet.

Vi vil nu vende os til evangeliernes direkte beretninger om nadverens indstiftelse, som vi kalder det. Vi kan se de tre beretninger side om side og sammenligne med Paulus' fine sammenfatning af det, han har sagt til menigheden i Korint, men det kunne man selvfølgelig ikke i samtiden. Jeg gentager, hvad jeg før har gjort opmærksom på, at beretningerne afspejler forskellige områders måde at fejre nadveren på.

Først: de tre synoptiske evangelier fastholder, at den lejlighed, hvorunder Jesus "indstiftede" nadveren, var et påskemåltid. Johannes evangeliet, der er blevet til langt senere, undgår at berette om en indstiftelse. En lang beretning om et aftenmåltid, der som hovenbegivenhed fortæller om, at Jesus tvætter disciplenes fødder (Johs. 13.1-20), synes at træde i stedet.

Indstiftelsen berettes i Markus evangeliets version (Mk. 14.12-25) til at være sket på den første af de usyrede brøds dage, det vil sige Påskefesten. Påsken er den 15. Nisan. Og festen indledtes aftenen før, eftersom man regnede døgnet fra solnedgang til solnedgang. Vi skal altså forstå det sådan, at måltidet er den 14. Nisan om aftenen.

Beretningen om forberedelserne har en skematisk karakter, og ligner indledningen til indtoget i Jerusalem; nogle vendinger er helt ens.

På den første af de usyrede brøds dage, da man slagtede påskelammet, siger hans disciple til ham: "Hvor vil du, at vi skal gå hen og træffe forberedelser til, at du kan holde påskemåltid?" Så sender han to af sine disciple afsted og siger til dem: "Gå ind i byen, så skal i møde en mand, som bærer en vandkrukke; følg ham; og hvor han går ind, der skal I sige til husherren: "Mesteren siger, hvor er der et værelse til mig, hvor jeg kan holde påskemåltid sammen med mine disciple? Så vil han vise jer en stor sal ovenpå, opdækket og rede; der skal I berede det til os". (Mk. 14. 12-16)

Beretningen fremstiller det, som om det hele var tilrettelagt. Det skal vi nok ikke lægge for meget i. Forfatteren overleverer, hvad han har hørt, og det er lettest at følge et skema. Det kommer derefter til en ubehagelig episode, mens de sidder og spiser: Jesus siger: "En af jer vil forråde mig. En, som spiser med mig". Vi skal ikke forstå det sådan, at Jesus udpeger forræderen, men hans ord understreger det grusomme i, at bøddel og offer sidder og spiser sammen.

Thi menneskesønnen går bort, som der er skrevet om ham, men ve det menneske, ved hvem menneskesønnen bliver forrådt. (Mk. 14.21)

Man skulle ikke tro, at en handling, som er fastlagt på forhånd, skulle kunne medføre skyld. Men det er vel også alene et tilbageblik, som forsøger at forstå, hvad der skete, uden at kunne løse den gåde, som det er.

Hvorfor Judas forrådt ham, er uklart. Men muligvis har Judas ment, at Jesus ikke var den mand, som man havde brug for.

Det fremstilles nu således, at Jesus i denne situation, i en lignelseshandling, sammenligner det brød, han bryder til dem, og den vin, han rækker til dem, med sit legeme og blod, - som vil blive ofret i en forestående hændelse.

De ord, som tyder brødet og vinen, er forskellige i alle fire nadverberetninger; ikke meget, men forskelle er der. I Markus evangeliets gengivelse kunne det synes at være modtagelsen, der er tænkt på. I Mattæus evg. betones det at *spise* og at *drikke*, som om det er indholdet og ikke modtagelsen, det drejer sig om.

Det er lidt mærkeligt, at påskelammet ikke nævnes, men det har vel sin grund i, at nadveren, da evangeliet dannes, allerede er formaliseret til det væsentlige: brødet og vinen.

I Lukas evangeliet anvendes heller ikke bydeformen *spis* og *drik*, men der synes nærmere at være tale om en billedhandling.

Man kan ikke undgå at erindre beretningen om Jesu måltid sammen med toldere og syndere; hér var det sammen med disciple, han selv havde samlet og kaldet, men som slet ikke forstod, hvad der foregik.

- Fælles for de tre evangeliers gengivelse af nadvermåltidet er, at der ikke nævnes noget om *gentagelse*. - Det gøres der så i den form af nadverordene, som Paulus refererer i første Korinterbrev. - Dette brev, der må være skrevet i femti-tallets første del, er overhovedet den tidligste, skriftlige overlevering om Nadveren. - I Paulus' gengivelse er der mindelse om den form, som Markus bringer ordene i.

Heller ikke i Paulus' gengivelse af nadverordene nævnes der noget om påske, men det var "i den nat, da han blev forrådt".

Men nu er *erindringen* og *gentagelsen* kommet til; træk, som vi genkender fra vort ritual. En **tilbageskuen**, der er væsentlig. - Derimod er allusionen til fremtiden ikke nævnt; den er de synoptiske evangelier ellers enige om. - Tilbage bliver der nu det spørgsmål, om det egentlig var Jesu mening, at handlingen skulle gentages, - således som den kristne menighed har gjort det i århundreder.

Det vil vi aldrig kunne afgøre, men vi kan slutte os til, at der i Jesu adfærd har været en måde, som menigheden ikke har kunnet glemme; en måde, som den har søgt at efterligne.

Det er måske det, vi kan læse ud af beretningen i Apostlenes gerninger - Acta, som vi kalder det skrift - i kap. 2 (*Beskrivelse af Jerusalem-menigheden*), her står, at de i menigheden holdt fast ved apostlenes lære og ved fællesskabet, og så kommer det væsentlige: **ved brødsbrydelsen og bønnerne.**

“Og de holdt fast ved apostlenes lære og ved fællesskabet, ved brødsbrydelsen og bønnerne. Og der kom frygt over enhver sjæl, og der skete mange undere og tegn ved apostlene. Og alle de, som kom til troen, holdt sig sammen og havde alle ting fælles; de solgte tit ejendom og gods og delte det ud iblandt alle, efter hvad enhver trængte til. Enigt og vedholdende kom de dagligt i helligdommen; og hjemme i husene brød de brødet og holdt måltid med fryd og i hjertets oprigtighed”

Det er muligvis her, vi kan se nadverens begyndelse og ane den kraft, som skabte den senere form. Det kunne ikke blive anderledes, det måtte gå sådan.

Den kristne menigheds nadver. Overlevering.

Mattæus evangeliet (26.26-29)

Mens de spiste, tog Jesus et brød, velsignede, brød det og gav sine disciple det og sagde: "Tag dette og spis det; dette er mit legeme".

Og han tog en kalk og takkede, gav dem den og sagde: "Drik alle heraf; 28) thi dette er mit blod, pagtsblodet, som udgydes for mange til syndernes forladelse. 29) Og jeg siger jer: fra nu af skal jeg ikke mere drikke af denne vintræets frugt før den dag, da jeg skal drikke den ny sammen med jer i min Faders rige".

Markus evangeliet (14.22-25)

Og mens de spiste, tog han et brød, velsignede, brød det, gav dem det og sagde: "Tag det; dette er mit legeme".

23) Og han tog en kalk takkede og gav dem den, og de drak alle deraf. 24) Og han sagde til dem: Dette er mit blod, pagtsblodet, som udgydes for mange. 25) Sandelig siger jeg jer, at jeg skal ikke nogen sinde mere drikke af vintræets frugt før den dag, da jeg skal drikke den ny i Guds rige".

Lukas evangeliet

(22.15-20) Og han sagde til dem: "Jeg har hjerteligt længtes efter at spise dette paskernåltid med jer, før jeg skal lide. 16) Thi jeg siger jer, at jeg skal aldrig mere spise det før det fuldkommes i Guds rige". 17) Og han fik rakt en kalk, takkede og sagde: "Tag dette og del det imellem jer. 18) Thi jeg siger jer, at fra nu af skal jeg aldrig mere drikke af vintræets frugt, førend Guds rige er kommet". 19) Og han tog et brød, takkede og brød det, gav dem det og sagde:

"Dette er mit legeme, som gives for jer; gør dette til ihukommelse af mig". Ligeså tog han også kalken efter aftensmåltidet og sagde: "Denne kalk er den ny pagt, ved mit blod, som udgydes for jer."

Apostlenes Gerninger. 2.42 - 2.46. (Beskrivelse af Jerusalem-menigheden)

Og de holdt fast ved apostlenes *lære* og ved fællesskabet, ved brødsbrydelsen og bønnerne. Og der kom frygt over enhver sjæl, og der skete mange undere og tegn ved apostlene. Og alle de, som kom til troen, holdt sig sammen og havde alle ting fælles; de solgte tit ejendom og gods og delte det ud iblandt alle, efter hvad enhver trængte til. Enigt og vedholdende kom de dagligt i helligdommen; og hjemme i husene brød de brødet og holdt måltid med fryd og i hjertets oprigtighed

1. brev til Korinterne, (1 1.23-25)

Paulus' beskrivelse i dette brev er den første - kendte - skriftlige overlevering om nadverens indstiftelse. - Brevet er formodentlig skrevet på hans tredje rejse (år 52 - 55). Menigheden i Korint havde han dannet på hans anden rejse (år 49 - 51).

Thi fra Herren har jeg modtaget, hvad jeg også har overleveret jer, at Herren Jesus i den nat, da han blev forrådt, tog brød, 24) takkede, brød det og sagde: "Dette er mit legeme, som gives for jer; gør dette til ihukommelse af mig",

25) Ligeså tog han også kalken efter aftensmåltidet og sagde: "Denne kalk er den ny pagt ved mit blod; gør dette, så ofte som I drikker den, til ihukommelse af mig."

Den romerske menigheds tro og gudstjeneste, omk. 150

Uddrag af redegørelse, fremlagt som en forsvarstale for den romerske kejser, af Justinus (fængslet og henrettet år 165), kaldet Justin Martyr

(afsnit 65) Efter dette bad (dåben) fører vi så den, som er blevet troende, og som har sluttet sig til os, hen til dem, vi kalder brødrene, hvor de nu er forsamlede og i inderlig bøn beder tilsammen for os, for dem, som er blevet oplyst og for alle andre i den hele verden, at vi, som har erkendt sandheden, også må befindes i gerning at være kirkens dygtige medarbejdere, som holder budene, og som derigennem kan nå til den evige salighed.

10 Når vi har afsluttet bønnen, hilser vi hverandre med et kys.

Så bringes der til ham, som præsiderer over brødrene, brød og et bæger med vand og vin. Det tager han og opsender lov og pris til Altets Fader gennem Sønnens og Helligåndens navn - og han fremsiger en lang eukaristi (taksigelse) for, at vi er blevet agtet disse hans gaver værd.

Når han er færdig med bøn og taksigelse, giver hele forsamlingen sin samstemning tilkende

20 med ordet "amen"; dette amen betyder på hebraisk: Det ske.

Efter lederens taksigelse og hele folkets tilslutning uddeler de, som vi kalder "diakoner", til alle nærværende af det eukaristiske brød og vin med vand, og de bringer det også til de fraværende.

(afsnit 66) Denne næring kaldes hos os "eukaristi". Kun den, som holder vor lære for sand, må deltage deri, når han har modtaget badet til

30 syndernes forladelse og genfødsel og nu lever efter Kristi forskrifter.

Vi holder det nemlig ikke for at være almindeligt brød og almindelig vin - men ligesom vor frelser, Jesus Kristus, da han ved Guds Logos blev kød, har taget kød og blod på sig for vor forløsnings skyld, således er vi blevet belært om, at den næring, som indvies under påkaldelse af Logos, der udgår fra Ham, og under taksigelse, og hvormed vort kød bliver ernæret under omskiftel-

40 sen - at det er hin menneskevordne Jesu legeme og blod.

Apostlene har nemlig i deres memoirer, som hedder "Evangelierne" overleveret, at følgende anvisning er givet dem: *Jesus har taget brød, takket og sagt: "Gør dette til min ihukommelse, thi dette er mit legeme". Ligeså har han taget kalken, holdt taksigelse og sagt: "dette er mit blod", og han gav det til dem alene.*

Og denne skik har de andre dæmoner

50 imiteret i Mithras mysterierne og afstedkommet, at brød og et bæger med vand ved en ny discipels indvielse bliver stillet hen til ham under fremsigelse af bestemte formler. Det kender I jo nok - ellers kan I let få det at vide.

(afsnit 67) Vi erindrer atter og atter hverandre herom, vi hjælper efter evne alle, som lider nød, og

holder endrægtigt sammen, men ved alt, hvad vi foretager os, priser vi altets Skaber ved hans Søn, Jesus Kristus, og ved Helligånden.

60 Men på den dag, som kaldes "Solens dag" finder en sammenkomst sted, hvor alle (medlemmer), som bor i by og på land kommer tilstede.

Under den forelæses apostlenes memoirer eller profeternes skrifter - så langt de rækker.

Når forelæseren er færdig, holder lederen en tale med formaning og tilskyndelse til at efterleve alt det gode, vi har hørt.

Så rejser vi os allesammen og opsender **70** bønner.

Og - som foran sagt - når vi er færdige med bønnen, bliver brød med vin og vand frembåret. Lederen fremsiger med stor kraft en bøn og taksigelse, og folket giver sin tilslutning ved at sige "amen".

Så finder uddelingen sted, og hver enkelt får sin del af det konsekreerede - til de fraværende bringes det af diakonerne.

Den, som har evne og vilje, giver en gave

80 efter frit skøn, og hvad der kommer ind, lægges hen til lederen; han hjælper dermed faderløse og enker og dem, der ved sygdom eller af anden grund er i nød, de fangne og fremmede, som besøger menigheden - kort sagt han er forsørger for alle i byen.

Vi holder så alle den fælles forsamling på "Solens dag", fordi det er den første dag, og fordi Gud på den dag skabte verden ved forvandling af mørket og urstoffet - og fordi Jesus Kristus, vor

90 Frelser, på den dag opstod af døde; man korfæstede ham nemlig dagen før "Kronos-dagen" (lørdag), og dagen efter "Kronos-dagen" (altså Saturns-dag), på "Solens dag", åbenbarede han sig for sine disciple og belærte dem om det, som vi nu har fremlagt til Eders (kejserens) overvejelse.

(fra P. Schindlers oversættelse af de apostolske fædre. Bind 2. Side 343 ff)

Tredie lektion

At sådanne fællesmåltider har haft en overordentlig symbolsk styrke er klart nok, men kilderne er for få til, at vi klart kan gennemskue forholdene og årsager.

Inden vi forlader emnet, er der dog noget at tilføje og stille spørgsmål om. - Det drejer sig om slutningen af Acta-citatet i kap. 2:

“- og hjemme i husene brød de brødet og holdt måltid med fryd i hjertets oprigtighed”.

Vi må spørge: Hvorfor med fryd? - Burde de ikke i stedet sørge over deres leders og lærers henrettelse? - Man kunne fristets til at tro, der er tale om en fejl-overlevering.

Der er blandt forskere uenighed om Actas integritet. Og ganske vist er der tale om et sammensat dokument, men det forekommer mig umuligt at tvivle på autenciteten af denne meddelelse om oldkirkens menighed.

Man kunne så spørge: Hvad har de gang i - i Jerusalem? Og svaret må vel være, at de bærer sig ad, som Jesus plejede at gøre. Og glade er de, fordi de venter, at Guds-riget nu snart vil indfinde sig. - Ja, de mente måske endda, at Guds rige *var* kommet, var begyndt!

Begrebet Guds-rige er en oversættelse af det græske udtryk: *basileia tou teou*, - og betyder: dér, hvor Gud hersker. Vi forstår begrebet rige, som et område - og ikke som et system.

Guds rige betyder således: **dér, hvor guds lov gælder**. Ifølge beskrivelsen af denne første menighed havde de alting fælles. De rige solgte deres ejendom og delte deres midler med de fattige. Det kan da siges at være - i det mindste - usædvanligt. Det kunne med god vilje minde om en guddommelig ordening.

I Lukas evg. kap. 17.20 er der gengivet et ordskifte mellem Jesus og farisæerne netop om Guds-riget; hvornår kommer det, spørger de Jesus, og så svarer han dem på denne måde:

“Guds rige kommer ikke således, at man udvortes kan iagttage det. Ej heller vil man kunne sige: Se her!

Eller: Se, dér er det! Thi se, Guds rige er inden i Jer”, (Det kan også oversættes: midt iblandt jer).

Hvilken af de to oversættelses-muligheder vi vælger er ligegyldigt. Svaret kan kun opfattes på den måde, at Guds-riget består i fællesskabet om ham og hans ord.

Går vi tilbage til nadverordene, ser vi, at Markus evangeliets tydeord til brødet, som Jesus i deres påsyn har brudt i stykker, lyder således: “Tag det, det er mit legeme”. Ingen af dem, som denne aften var tilstede, ville forstå denne begivenhed, som en *forvandling*. Både udtryk og handling kan kun opfattes billedligt, - symbolsk om man vil. En handling, der understreger fællesskabet.

Formodentlig har den “brødsbrydelse”, der er tale om i Acta, været en handling, der skulle minde om det, de havde oplevet sammen med Jesus. Det er vel det, de finder deres glæde i. Desuden lyser glæden ved fællesskabet ud af den korte, summariske beretning, der har et meget autentisk præg. - Med hensyn til vinens tydeord er der tankemæssigt store vanskeligheder; det er især tilføjelsen: **pagtsblodet**, der er mærkeligt. Udtrykket leder tanken hen på blodet fra offerdyret, men blodet fra ofringerne drikkes jo ikke i den jødiske liturgi. Det ville være helt utænkeligt.

Det ville være lettere forståeligt, hvis det parallelt med tydeordet til brødet bare havde lydt over bægeret: Det er mit blod. Dette ene bæger, som alle derefter drak af.

Men tydeordene står stærkt; allerede Paulus har i sin tidlige gengivelse af indstiftelses-ordene en lignende allusion til vinen: “. . . den ny pagt ved mit blod”.

Men da evangeliernes indstiftelsesord er sagt af en jøde til jøder, så kan der i det mindste umuligt var tænkt på vinen som i sacramentalt forstand *forvandlet* til blod.

I Johannes evangeliet, siger Jesus i forbindelse med Bispisningen i ørkenen: "Jeg er livets brød" (Johs. 6.35). Det kan være et sådant enkelt billede, der alluderes til.

Johannes evg. betragter heller ikke Jesu sidste måltid med disciplene som et påskemåltid; men under det måltid, der beskrives som det sidste, udtaler Jesus sig om forholdet mellem ham og disciplene således: "Jeg er det sande vintræ, I er grenene" (kap. 15.1), og det kan muligvis forstås som dette evangeliums *usacramentale* allusiom til tydning af vinen.

Det er heller ikke uden betydning, at Lukasevangeliets gengivelse af nadvermåltidet i kap. 22.15-18 just indeholder en passus om vinen, der **ikke** alluderer til pagtsblodet, men blot lyder: "Tag dette og del det imellem jer. . ." Nuvel; hvorfor forsvandt *brødsbrydelsen og bønnerne* samt fiskemåltidet? - Vi ved det ikke.

Men kristendommen gennemgik nogle svære brydningstider i de første århundreder, omgivet af gnostiske tanker og plaget af fremmede religioners indvirkning; en synkretisme ud over alle grænser.

Vi må heller ikke glemme, at det netop var i disse år vore trosbekendelser tager form, og det sker ved at fastslå nogle grundlæggende og væsentlige tros-formuleringer.

Exkurs

Til de betydeligste systemer må vi regne Mitras-dyrkelsen; en religion, som udviklede sig især i 300-tallet.

En anden, farligere synkretisme opstod med Manikæismen fra samme tid. Det var en religion stiftet af perseren Mani i sidste halvdel af 200-tallet. Der var tale om to systemer, der begge var dualistiske.

Manikæismen var et tilværelses-system. Verden var ifølge deres lære sammensat af ondt og godt, mørke-stof, som er det materielle, og lys-stof, som er alt det gode, åndelige.

Mennesket er en blanding af disse stoffer, og for at opnå frelse, må disse stoffer adskilles. Derefter kan så lys-stoffet vende tilbage til lys-gudens rige.

Manikæismen voksede til en vidtomspændende størrelse; men medlemmerne blev forfulgt og Mani selv blev henrettet. I kraft af forfølgelsen blev hans synspunkter vidt udbredt som en slags undergrundsbevægelse. Udbredelsen gik over Lilleasien gennem Balkanlandene til Alpe-området, tillige med Sydfrankrig og Nordspanien.

Ved Lateransynoden i 1179 besluttede man at fordømme bevægelsen, og det skete under betegnelsen albigeneserne, efter et landskab Albigeois i Sydfrankrig, hvor tilslutningen var særlig stor.

I almindelighed fik albigeneserne navnet katarer (kættere). De har betydning for vort emne, fordi de var vegetarer og ikke spiste anden dyrisk føde end fisk. De troede på genfødsel, men så det som en forbandelse, de ønskede at blive frelst fra. De måtte derfor løsrives fra seksualitet og formering og til det formål også afholde sig fra mad, der blev til ved seksuel regeneration. De kunne ikke gennemskue fiskenes formeringsmåde, men troede at fisk blev til spontant i vandet, og således kultisk ren spise.

Vi kan derfor ikke udelukke, at forbindelsen til katarerne har gjort fisk til en suspekt spise, og at det har været medvirkende årsag til, at fiskemåltidet er gledet ud.

Ved samme Lateransynode blev også en anden religiøs retning fordømt, nemlig Valdeserne. Det var ikke en kættersk bevægelse læremæssigt set, men en retning der forholdt sig kritisk til den katolske kirkes tiltagende verdsliggørelse og som derfor gik ind for en genoptagelse af ældre former.

I vores sammenhæng er det ikke uden interesse, at de under private former afholdt *brødsbrydelse* ved lægprædikanter. Nadveren fejredes alene Skærtorsdag og kun under medvirken ved en af bevægelsens egne biskopper.

Det er tankevækkende, at de ældre former, som de greb tilbage til, vel egentlig afspejler måder, som blev afskaffet, fordi de var vanskelige at kontrollere.

I denne brydnindstid vokser nødvendigheden af at have en styrelse, og de tilsynsførende får en betydningsfuld placering; en episcopus (biskop) er just én, som vogter over, hvilke græsgange fårene holder sig til. - Herrens nadver, hvordan dens oprindelige elementer nu end har været, kommer derfor ind i fastere rammer, under menighedsforstanderne styrelse. Fremtidshåbet om Guds rige, der ellers er overleveret i synopsens tre beretninger, Mat. 26.9, Mk.14.25 og Lk. 22.18 nedtones og menighederne koncentrerer sig om fortid og nutid.

Vi griber nu tilbage til Justin Martyrs redegørelse (side 13). Den er yderst interessant, da den fra et så tidligt tidspunkt afspejler den form, som den romerske messe senere lagde sig fast på.

Vi kan klart skelne disse hovedpunkter i Justinos' redegørelse for liturgien:

1. en lovprisning med taksigelse (på græsk *eukaristisk lovprisning*)
2. ceremoniel frembæring af brød og vin til nadveren
3. en efterligning af Kristi handling
4. en ihukommelse af Kristus (kaldet anamnese)
5. uddeling (communio)

I Justins gengivelse må vi måske regne med, at nogle punkter er forbigået i korthed, men det er tankevækkende, at nadverindstiftelsesordene korresponderer godt med Paulus' gengivelse; udtrykket pagtsblodet, er ikke nævnt, fremtidshåbet ej heller. - Det er så ikke det samme som begreberne er ukendte for menigheden. Måske er forklaringen, at disse tanker er gået over fra liturgien til prædikenen, hvor de også hører hjemme.

Gregorius-messe og Kristi-Legemsfest Århus domkirke, slutn. af 1400-tallet.

* Billedtekst fra s.76 i Arnold Kæseler: Dueholms Diplomatarium, Forlaget Fortiden 2003

I løbet af den del af middelalderen, som strakte sig fra 800-tallet til 1300-tallet, gennemgik teologien omkring Nadverens elementer, brødet og vinen, en betydningsfuld udvikling. Båret frem af en spekulativ kirkelære og folkelig fromhed fremsattes allerede i 800-tallet en teori om brødets og vinen *forandring* til Kristi legeme og blod under messen; en opfattelse som i løbet af de følgende århundreder udvikledes til læren om brødets og vinen *forvandling* til legeme og blod - endeligt antaget som dogme ved Lateran-konciliet i 1215 og kaldet transsubstantiation.

Til forherligelse og styrkelse af denne opfattelse dannedes myter om et under, som var indtruffet i byen Bolsena. Her var der under en messe i en af byens kirker flydt blod fra hostien (brødet) ud på corporalet (nadverdugen), og præsten, som tvivlede på forvandlingen var derved blevet overbevist om dens sandhed.

Engang i senmiddelalderen fik myten om den bløende hostie en mere vidtgående udformning, idet man fortalte, at pave Gregor den Store (590 - 604), da han holdt messe i Helligkors (Santa Croce) kirken i Rom, så Kristus stige ned fra krucifikset på alteret, og at blod fra hans sår strømmede ned i alterkalken. Mere tydeligt kunne det så ikke blive. Legendens kaldes "Gregors messe", og den tjente ikke alene til at bestyrke troen på forvandlingen, men understregede tillige, at denne store kirkelærer, som i sine skrifter ikke noget sted omtalte transsubstantiationen, alligevel var overbevist om den - ved et under!

Et andet trin i denne forherligelse hang sammen med en drøm, som nonnen Juliane fra et kloster nær Liège havde haft. I drømmen havde hun set en fuldmåne med et indsnit, og hun tolkede drømmen sådan, at fuldmånen betød kirkeåret og indsnittet, at der manglede en kirkefest. Præsterne ved domkirken enedes om, at denne fest måtte blive en fejring af nadveren; og da den var stiftet på en torsdag, burde festen falde på denne dag. Bispen i Liège fulgte præsternes opfattelse og påbød i 1249 en fest i sit stift for Kristi Legeme den 60. dag efter Påske, således at festen blev torsdag efter Trinitatis. Senere, i 1264, gjorde Pave Urban IV dagen til festdag for hele kirken. - Under Kristi Legems-festen blev det brød, der var indviet ved messen, båret i procession gennem byen, og pave Johan XXII (1316 -1334) betegnede i en tilføjelse til kirkeloven en sådan procession som "gudbærende" (teoforisk).

En følge af transsubstantiations-læren var, at det blev almindeligt at opbevare et indviet brød enten på alteret eller ved siden af i en særlig beholder, en monstrans (en fremviser). I dette indviede brød, som mentes forvandlet til Kristi Legeme, og som dermed tillige indeholder hans blod, er den korsfæstede selv tilstede i kirken.

Det er altså et sådant alter for Kristi (Guds) Legeme, Else Glob har stiftet. At den ene af de ugentlige messer skal ske en torsdag "af Gudz Ligom", har vel sin grund i, at det var Legemsfestens ugedag.

Sjælemessen - Missa de defunctis - messe for de afdøde

* Uddrag fra s.31-34 i Arnold Kæselers: Dueholms Diplomatarium, Forlaget Fortiden 2003

Det første trin i udviklingen af Messe for de døde er utvivlsomt en oldkirkelig vågetjeneste, vigilie, for mennesker, som var alvorligt syge eller lå for døden. Denne vågetjeneste, formodentlig inspireret af Jakobsbrevets anvisning om bøn for syge (Jak. 5.14 ff.), holdtes fra første færd hjemme hos den syge eller døende og bestod i bønner og læsning, som naturligt nok udtrykte den lidendes nød og håb om helbredelse og frelse. Her var det først og fremmest korte tekster fra Jobs bog i form af otte udvalgte passager, der alle udtrykte den syges fortvivlede situation.

Denne række af tekststykker skulle i deres tidligste form udtrykke den syges egne tanker og ord, og de var ikke forbundet med tanker om sjælens vilkår efter døden. Men senere, da vigilie-teksterne også blev anvendt i forbindelse med jordfæstelsen og minde-tjenesten for den afdøde, ændredes opfattelsen af teksternes talende person fra at være den syge til at være den afdødes sjæl.

Allerede de tidlige kirkefædre havde gjort sig tanker om menneskesjælens vilkår efter døden. Her fik navnlig fortællingen om "Den rige og den fattige" fra Lukasevangeliet (kap. 16) stor betydning. Kirkefaderen Tertullian (omk. 160 - 210) mente herudfra, at "Abrahams skød" måtte forstås som et midlertidigt hvilested for sjælene mellem den enkeltes død og Den store Dom, oprettet af Gud til dem, som i særlig grad havde fortjent det. - Tertullian lagde derfor stor vægt på, at der blev foretaget mindegudstjenester for de afdøde på årsdagen for deres død, skønt han indrømmede, at der ikke i skriften stod noget derom.

Også ordene i Paulus' første brev til korinterne (kap. 3.14ff) om "Herrens dag" (forstået som dagen for Jesu genkomst) blev tillagt stor vægt: "På denne dag skal ilden prøve, hvordan enhvers arbejde er; og hvis det arbejde, som en har bygget på grundvolden (Jesus Kristus) består, da skal han få løn. Hvis ens arbejde bliver opbrændt, da skal han miste lønnen, men selv skal han blive frelst, dog som gennem ild" (!)

Ambrosius af Milano (død 397) forstod disse ord således, at man måtte skelne mellem de retfærdige, de ufromme og synderne; de skal alle prøves "gennem ild", men denne ild vil de fromme føle som en forfriskning, de ufromme vil mærke den som en afstraffelse, og synderne vil opleve den som en renselse, svarende til omfanget af deres syndige handlinger. - Vigtigt er det for udviklingen af et egentligt skærsildsdogme senere, at Ambrosius lægger stor vægt på bøn for den døde, som middel til at mildne synderens smerte i denne renselsesild.

Aurelius Augustinus (354 - 430, død som biskop af Hippo i Nordafrika) tillagde de pårørendes almindelige omsorg for de afdøde stor betydning. Han indrømmer, at Skriften ikke direkte påbyder noget derom; men den rådende praksis i kirken er af større vægt. Og desuden fandt han i et jødisk skrift, som man på den tid anerkendte som kanonisk i hans område, 2. Maccabæerbog, et belæg for betydningen heraf. - I dette skrifs 12. kap. v. 42 fortælles det, at Maccabæus efter at have besejret syrerne indsamlede en stor pengesum hos sine folk og sendte dem som syndoffer til templet i Jerusalem, og - forklarer forfatteren - "heri handlede han helt igennem smukt og rigtigt, iden han (Maccabæus) nemlig tænkte på opstandelsen". Augustin forstod disse ord således, at det drejede sig om et offer for de afdøde, og deraf sluttede han, at også præsternes bønner for de døde ved Herrens alter havde deres berettigelse.

Augustin forestillede sig, at sjælene mellem døden og opstandelsen opholder sig på steder, som er særligt beregnet for dem, svarende til, hvad enhver fortjener af hvile eller løn for de handlinger, de har gjort i kødet. Han mente, at de afdødes sjæle opnår befrielse gennem de efterlades omsorg, når "Formidlerens offer" (Nadveren) udgydes for dem, eller når der for deres sjæles skyld gives almisse i kirken.

Senere hen udvikledes af pave Gregor den Store (540 - 604) tanken om et delt dødsrige, et øvre og et nedre; det første til hvile for de retfærdiges sjæle, det andet de uretfærdiges sjæles pinested. Skønt det ifølge Skriften synes, at alle må for Den store Dom i den stand, de mødte døden, så antyder dog Jesus ifg. Mattæus evangeliet (12.32), at mindre og ubetydelige synder vil kunne slettes ved en renselsesild før Dommen.

Vigtigt er det også til baggrund for sjælemesserne, som de senere i middelalderen praktiseres, at Gregor tillægger sacramenterne næsten magisk kraft. På samme måde som Augustin gjorde det, kaldte han Nadveren et offer og udvikler det således, at man ved messen gentager Jesu offer på korset og at Kristi legeme dermed er tilstede. Og ligesom Jesu korsdød indvirkede på Gud, gør messen det samme. Messen er derfor et virksomt frelsesmiddel selv for fraværende, og den kan også hjælpe afdødes sjæle i det pinested og den renselsesild, de eventuelt måtte befinde sig.

Hele dette tankesæt findes udviklet i den engelske munk, Bedas værk om den engelske kirkes historie. Bogen, som nød stor anseelse i middelalderen, blev færdiggjort få år før Bedas død (735). Heri refererer han nogle visioner, som en vis Drycthelm - også senere munk - oplevede under en kortvarig skindød tilstand. Denne Drycthelm berettede om sine syner, at han af en mand i "strålende klædebon" blev ført gennem en dal, hvor

ufrome menneskers sjæle blev pint i uudslukkelige flammer; senere fik han lov at se de vidunderlige egne, hvor de retfærdige opholdt sig. - Det bliver ham derefter forklaret, at Pinslernes dal i sig selv ikke er Helvede, men det sted, hvor de ufrome prøves og pines indtil den Store Dom; "mange hjælpes imidlertid af de levendes bønner, almisser og faste, dog særligt ved afholdelse af messe, og bliver derfor befriet før Dommens dag". - Ligeledes er de frommes skønne egne heller ikke Paradis, men et sted, hvor de godgørende, ikke helt rene sjæle samles, indtil de på Dommens dag kan gå ind i Himmeriget.

Elementerne i Dructhelms visioner svarer i store træk nøje til Gregor den Stores opfattelse. Der var da også siden Gregors tid en livlig forbindelse mellem pavestolen og den engelske kirke. Beda kalder selv i sin Historie Gregor for den engelske kirkes apostel, skønt han aldrig havde været i landet.

Allerede lang tid før 1000-tallet var således alle elementer til en sjælelære om vilkår for de dødes frelse og fortabelse tilstede, dog uden at der var fastlagt en særlig lære om et renselsessted, et purgatorium. Muligvis har det i denne sammenhæng været afgørende, at det i løbet af 1000-tallet med udgangspunkt fra klosteret i Cluny i Frankrig bliver almindeligt i tilslutning til Alle helgens dag, den 1. november, at afholde en mindedag med messe for Alle sjæle dagen efter, hvorved man understregede, at helgenerne havde andre salighedsvilkår end almindelige, syndige mennesker. Denne skik bredte sig hurtigt og blev baggrunden for, at der ved konciliet i Lyon i 1274 kunne fastlægges et dogme om Skærsilden.

I det tyske område og i de nordiske lande varede det dog nogen tid, inden man antog det nye dogme. Man fastholdt i praksis den ældre opfattelse af døden som en hvile for sjælen indtil Den store Dom. Først med begyndelsen af 1300-tallet synes der at være sket et skift, og udviklingen er muligvis forstærket ved pesten, Den sorte Døds hærgen omk. 1350, idet sygdommen almindeligvis tolkedes som Guds straffedom. Bratdøden, som i den forbindelse ramte mange mennesker, betød, at de mødte døden uden at have skriftet og fået syndstilgivelse. De efterladtes frygt for deres kæres skæbne efter døden har sandsynligvis forstærket interessen for sjælemesserne.

I de bevarede gavebøger fra domkirkerne i Lund og Ribe stifter afspejler denne frygt sig tydeligt. I Lund var der i tiden fra 1336-66 tre til fire messeindstiftelser, men i året 1350 otte. I Ribe domkirke tre til fire, men i 1350 er tallet helt oppe på 17 indstiftelser.

Kirken var fra første færd jævnt hen blevet begunstiget med gaver fra velhavende, herskende slægter. I og med at dogmet om skærsilden i almindelighed accepteredes, bliver sjælemesse-stiftelserne til en ren guldgrube for kirkerne og især for klostrene.

Oversigt over den Katolske Kirkes messe i middelalderen

* Note 28 s. 207-208 i Arnold Kæseler: Dueholms Diplomatarium, Forlaget Fortiden 2003

Messen indledtes med *offertoriet*; oprindeligt menighedens frembærelse af gaver, senere ændret til særlige bønner. Så blev brød og vin sat frem på alterklædet, corporalet, der symboliserede både det svøb, Jesus som spæd blev lagt på, og det ligklæde han blev svøbt i.

Derpå fulgte *præfationen*, *Sursum corda* (Opløft jeres hjerter til Herren . . .) som sluttede med et trefoldigt *Sanctus*, efterfulgt af *Hosianna* og *Benedictus*. - Derpå kommer messens vigtigste led, kaldet *Canon*, som i middelalderen læstes hviskende!

Canon består af 12 dele : En bøn for kirken og dens ledere, en forbøn for alle levende, en henvisning til samfundet med Maria, de tolv apostle og 12 martyrer (det er dette samfund, der gentagne gange alluderes til i døde-messens bønner). Derpå følger *to offerbønner* før *indstiftelsesordene*, der indledes med "Qui pridie quam pateretur" (Han, på den dag han led . . .). Her antog man, at brødets og vinens forvandling skete, og til tegn for de tilstedeværende, som nu knælede ned, løftede præsten kalken og disken op (*elevatio*), og der blev ringet med messekløkken. Så fulgte igen *to bønner*: en forsikring om , at man kommer Jesu pine, opstandelse og himmelfart i hu, og en bøn om, at dette må være som en offergave, ligesom Abels, Abrahams og Melkisedeks ofre var det. Som 9. led en *forberedelsesbøn* før communionen; derpå fulgte *forbønnen for den /de døde* , som havde stiftet sjælemessen. Den efterfulgtes af en fornyet *bøn* om , at der også for syndere må være samfund med apostle og martyrer. Til sidst en *lovprisning*, som slutter med *Fadervor*.

Efter selve canon læses en bøn om frelse fra legemlig og sjælelig fare, og så brydes brødet i tre dele, symboliserende de tre former, Jesu skikkelse åbenbares under (menneske, opstanden og himmelfaren). Nu udtales fredssønsket: *Pax vobiscum* ,og "Agnus dei" synges, hvorefter communionen finder sted. - Der sluttet med en kollekt og halleluja, som vedføjes en bøn om, at ofret (!) må være Gud til behag og for mennesker til velsignelse. - Muligvis har messen som sjælemesse været afkortet, men det er uklart, ligesom det heller ikke er sikkert, at "memento etiam", bønnen for den afdøde, har været en stillebøn.

Reformatoriske opfattelser af Nadveren

Kritiken af transsubstantiations-læren (dogme fra 1215) ophørte ikke i middelalderen. Valdeserbevægelsen er nævnt; men af større betydning blev den kritik, som den engelske reformator Wyclif satte igang i slutningen af 1300-tallet. Wyclif var lærer i teologi ved universitet i Oxford. Efter mange års kritik af den katolske kirkes rigdom og pragtudfoldelser og grundige studier udgav han i 1381 "Den store Traktat om Nadveren". Heri kaldte han forvandlingslæren for det "nye hedenskab".

Han fremførte det synspunkt, at nadverens brød og vin forbliver, hvad de er, men åndeligt, virksomt og sacramentalt bliver til Kristi legeme og blod. Det er historisk set en ikke ukendt opfattelse; ikke ulig den fra oldkirken kendte.

Wyclifs synspunkt udsprang af en ældre opfattelse, som har navnet Konsubstantiations-læren (betyder: være til sammen). Og det blev stort set disse Wyclifs opfattelser, der senere blev den anglikanske kirkes standpunkt, udtrykt i de 39 artikler.

På en helt uforudsigelig måde fik Wyclifs synspunkter indflydelse på de voldsomme begivenheder i Bøhmen, det nuværende Tjekkiet, idet en datter af den tysk-romerske kejser, der tillige var konge af Bøhmen, i 1382 blev forlovet med den engelske konge; og mange studerende fra universitet i Prag drog til Oxford for at uddanne sig. De bragte Wyclifs skrifter med tilbage og tillige hans oversættelse af den latinske bibel, kaldet Vulgata.

Vi husker alle fra vor barndoms historieundervisning, at dette kendskab for alvor satte gang i forholdene i Bøhmen, hvor der i flere år havde lydt kritiske røster mod den katolske kirke.

Forholdene udviklede sig sådan, at rektoren for og samtidig professor ved universitetet i Prag, Johan Huss, blev grebet af Wyclifs tanker og indledte en voldsom kritik af både forhold og lære i den katolske kirke.

Johan Huss, der under kejserens frie lejde var draget til konciliet i Konstanz for at redegøre for sin lære, blev fængslet, fordømt som kætter og, trods det frie lejde, brændt på bålet i sommeren 1415. Herefter udviklede forholdene i Bøhmen sig til åbent oprør mod den katolske kirke og de reformatoriske krav om fattigdom, fri prædiken på modersmålet samt nadver med uddeling af både brød og vin blev realiseret over hele landet.

Forholdene i kristenheden havde således på Luthers tid længe været forberedt til det kommende brud mellem en gammel-katolsk og en reformeret fløj af kirken. Det første trin blev taget af Luther, da han Allehelgensdag 1517 på kirkedøren i Wittenberg, hvor han på samme tid var munk og universitetslærer, opslog de berømte 95 særninger, teser, mod Aflad og Afladshandel. Fra det tidspunkt voksede hans modstand og kritik af den katolske kirke, og hans indflydelse satte en lavine i skred, som ikke kunne standses.

Det kan vi ikke nå at gøre mere ved; det, som har interesse for os, er spørgsmålet om forståelsen af nadveren; her viste der sig nemlig hurtigt store forskelle i de ledende reformatorers opfattelse. Det var især Zwingli fra Zyrich og lederen i Basel, Oecolampadius, dertil kom så lidt senere Calvin i Genève, som fremsatte en mere fornuftsmæssig, man kan sige *symbolsk* forståelse af nadveren.

Forskellene i nadveropfattelsen havde i slutningen af 20-erne skabt store hindringer for samarbejdet mellem Luther og Zwingli. Til at begynde med, havde Zwingli tilsluttet sig Luthers kritik af den katolske kirke, men senere afklarede hans opfattelse, og det førte til store forskelle mellem de to. Om nadveren lærte Zwingli, at den alene var et mindemåltid om Kristi død i vores sted og en bekendelseshandling, der bandt deltagerne til efterfølgelse af Kristi bud.

Zwingle fremhævede, at nadveren skulle være udtryk for menighedens tak og glæde. Man afskaffede syge-kommunion, - og under henvisning til Johannes evg. kap 6,63, hvor der står "Kødet gavner intet" blev tanken om Kristi nærværelse (realpræsens) i brødet afvist.

Her var man så nået til en opfattelse, som ganske og aldeles stred mod Luthers opfattelse. For Luther var det alt om at gøre, at holde fast ved denne realpræsens: at Kristus er i brødet og vinen, uden at der er tale om en *forvandling*. Han var egentlig godt klar over, at den *tilstedeværelse* var umuligt at redgøre for. En sætning fra Augustins nadverlære betonedede han som den allerbedste forklaring: *Ordet kommer til brødet og vinen og de bliver til et sacramente (accedit verbum ad elementum et firt sacramentum*. Fra Luthers store Katechismus: Om alterets sacramente).

I den række af bekendelsesskrifter fra reformationen, som folkekirkens præster og menigheder er forpligtet på, er den Augsburgske bekendelse (Confessio Augustana) fra 1530 helt klart det vigtigste. I 28 artikler gennemgår den de punkter og emner, som var væsentlige og umistelige for den evangeliske fløj. Man fastholdt frem for alt Skrifprincipet. Dermed blev pavedekreter og konciliebeslutninger kan godkendt, for så vidt de stemte overens med skriften (Bibelen).

I overensstemmelse dermed antog man to sacramenter: dåb og nadver, da den katolske kirkes andre fem sacramenter savnede skriftlig begrundelse (bod, konfirmation, ægteskab, den sidste olie og indvielserne). - Angående nadveren hedder det kort og godt i Augustanas Artikel 10:

Om Nadveren lærer de, at Kristi legeme og blod i sandhed er tilstede og uddeles i Nadveren til de nydende. De forkaster den lære, som går imod det.

Denne definition blev ikke forkastet af de katolske teologer, skønt den dækkede over opfattelser, som divergerede meget fra den katolske teologi.

Til videre forklaring hedder det hos Luther, at *Kristi legeme og blod eksisterer sammen med brødet og vinen*. Det er faktisk det samme, som Wyclif havde anført et århundrede år tidligere. Luther forklarer videre, at Kristus efter opstandelsen har del i Guds mulighed for allestedsnærværelse (ubikvitet). Kristus kunne således være tilstede på samme tid, både i himmel og på jord.

Det er altså Kristi legeme og blod vi som troende får tilbudt og som værdige nyder på *andelig vis*. Også den uværdige gør det, men for den uværdige bliver nadveren til *dom*. - Her følger Luther igen skriften - dog ikke evangeliet! - eftersom det hos Paulus i det betydningsfulde sted fra 1. Kor. 11 om nadveren hedder:

"Den, der spiser brødet eller drikker Herrens kalk på uværdig vis vis, pådrager sig altså skyld overfor Herrens legeme og blod. Enhver må prøve sig selv og så spise af brødet og drikke af kalken. Thi den som spiser og drikker uden at ænse, at det er Herrens legeme, spiser og drikker sig selv en dom til".

Luthers opfattelse førte til, at der i menighederne indarbejdedes en vis frygt for nadveren; og tillige, at den blev opfattet som en prøvelse på ens etiske tilstand, om man havde levet sømmeligt og ulasteligt. - Den lutherske fastholden ved *realpræsens* medførte tillige, at der ved nadveren ikke måtte indvies mere brød og vin end der ville medgå til altergangen. Blev der noget tilovers skulle præsten sluge det; et forhold, der stadig opretholdes af højkirkelige kredse og er gældende i den anglikanske kirke. Det påbydes da også i Christian den femtes Danske Lov (1687).

Men i det store og hele betragtes det dog nu som en forældet tolkning. Nadveren er Kristi Legeme og Blod i brug (in usu), men ikke uden for brugen (extra usum).

Indtil Grundloven gennemførtes, var der altergangs-tvang i Danmark. Mindst een gang om året skulle man deltage i altergangen (Danske Lovs 2. bog, 5.kap). Efter reformationen

gik det ret hurtigt således, at man ude på landet kun holdt altergang få gange om året. Man skulle nogle dage i forvejen indskrive sig hos degnen til altergang, for at antallet af brød og mængden af vin nogenlunde kunne beregnes. Der var så tale om meget store antal deltagere.

Skal vi til slut forsøge at drage nogle slutninger af det, som i det foregående er blevet fremført af mig, så må det først og fremmest blive, at forståelsen af Nadveren på en mærkelig måde har været løsrevet fra evangeliets beretning og ført sin egen omtumlede tilværelse i de forskellige kirkesamfunds regi. - Hertil kommer, at vi i tid er skilt fra middelalderens og nyere tids tænkemåde ved en betydelig større indsigt og derfor vil have svært ved at holde fast i en metafysisk forklaring til realpræsens i nadveren. I det mindste kan det kun ske ved en *reservatio mentalis*. Derfor må vi tilbage til skriften!

Den bedste baggrund til forståelse af Nadveren forekommer mig at være den holdning, som er udtrykt i Markus evangeliets lignelseskapitel. Lignelserne heri er: Sædemanden (tagetuden forklaring!), Lyset på stagen, Sæden, som vokser af sig selv og Sennepsfrøet.

Ved disse billeder udtrykker Jesus en aldeles enestående tillid til Ordets formåen. Men det er en *hemmelighed*, som ikke kan forstås! Til disciplene siger han: "Jer er det givet at kende Guds rigets hemmelighed"; men at *kende* er ikke det samme som at *forstå*.

Jesu væremåde svarer ganske hertil; uden at ænse andres mening og domme søger han fællesskab med udstødte og åbenlyse syndere i handlinger, som menigheden ikke kunne glemme, - og det synes at have været sådan, at når man senere så lignende handlinger, var man ikke i tvivl om, at Jesus var "tilstede". Egentlig skulle det ikke være fremmedt for os; vort liv med hinanden får også indhold af både ord og handlinger. Gennem ord og handlinger kan vi "kende" vores kærlighed til hinanden; at forstå den når vi aldrig til.

I nadveren løfter vi stadig brød og vin op med ord om, at det er hans legeme og blod, skønt ingen kan se det; og vi henvises til et måltid, som fandt sted for et par tusind år siden, hvor nogle mennesker sad ligesom vi, og hørte de samme ord og så det samme! - Vi står ligesom dem så at sige med Gudsrigets hemmelighed i hånden, og er derved blevet til hans menighed, uden at vi rigtigt gjorde noget for det.

- Og det er min opfattelse, at det også er den kendsgerning, vi i troen bekender os til, når vi siger: "vi tror på de helliges samfund!" - Nej, det er ikke os, der er hellige. I Apostolicums latinske grundform står der: *credo in communionem sanctorum*. Det burde i stedet have været oversat ved "jeg tror på de hellige midlers fællesskab. *Sanctorum* er ejefald i flertal af ordet *sanctus* og sætningen kan da forstås således, at *vi tror på det fællesskab, som de hellige midler danner*. -

Og de hellige midler er netop brødet og vinen.

På den måde dannes altså det fællesskab, som Jesus kalder Guds rige, og når vi går fra nadveren, kan vi godt *kende* det, - men helt forstå det kan vi ikke.

Arnold Kæseler, efteråret 2007.